

Norbert Rogosz

Racja stanu, praworządność i sprawy prywatne w działalności Gn. Pompejusza w 52 r. p.n.e.

Studia Prawnoustrojowe nr 12, 189-201

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Norbert Rogosz

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Racja stanu, praworządność i sprawy prywatne w działalności Gn. Pompejusza w 52 r. p.n.e.

Nieudane próby przewycięzenia pogłębiającej się fali kryzysu, która od 54 r. nękała Republikę, skłoniły rzymskich polityków w początkowym okresie 52 r. do powierzenia Gn. Pompejuszowi stanowiska konsula bez kolegi¹. Wskazywało to, że z dokuczającymi Rzymianom patologiami byli oni skłonni rozprawić się za wszelką cenę. Głównym bowiem zadaniem Pompejusza było przywrócenie ładu i bezpieczeństwa w stolicy². Wiadomo jednak, iż w poprzednich latach z własnej inicjatywy dążył on do sięgnięcia po władzę w postaci dyktatury³. Świadczyło to, że była mu ona potrzebna do obrony własnych interesów i realizacji prywatnych zamierzeń. Z antycznych tekstów wiemy również, iż piastując wspomniany konsulat, równie intensywnie zabiegał on zarówno o sprawy własne, jak i publiczne. Nie zawsze zresztą zgodnie z obowiązującymi wtedy ustawami⁴. Zamiarem autora niniejszego artykułu jest więc zaakcentowanie w ówczesnej aktywności Pompejusza dwóch jej aspektów, działań mających na względzie dobro państwa i przywrócenie w nim praworządności, a przede wszystkim posunięcie o prywatnym

¹ Ascon., In Mil. p. 35–36 (Clark) Liv., *per.* CVII; Vell. Pat. II 47.3; Suet., *Iul.* 26.1; Plut., *Pomp.* 54.4–5; Cass. Dio XL 50.4–5; A. Neuendorff, *Die römischen Consulwahlen von 78–49 v. Chr.*, Breslau 1913, s. 66–73; P. Stein, *Die Senatssitzungen der Ciceronischen Zeit (68–43)*, Münster 1930, s. 52; J.M. Connant, *The Younger Cato: A Critical Life with Special References to Plutarch's Biography*, Ann Arbor 1953, s. 150; J. Linderski, *Rzymskie zgromadzenie wyborcze od Sulli do Cezara*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1966, s. 151–152; M. Bonnefond-Coudry, *Le Sénat de la République romaine de la guerre d'Hannibal à Auguste*, Rome 1989, s. 211, 214, 241, 527–531; A. Jakobson, *Elections and Electioneering in Rome. A Study in the Political System of the Late Republic*, ser. „Historia Einzelschriften”, z. 128, Stuttgart 1999, s. 58, 171.

² Potwierdzają to różne wypowiedzi starożytnych autorów: Cic., *Mil.* 23.61; 24.65; 26.70; Liv., *per.* CVII; Vell. Pat. II 47.3. Por też: Plut., *Caes.* 28.4; *Pomp.* 54.4.

³ Powierzenie mu jej starali się rozpropagować zwłaszcza związani z nim trybunowie ludowi: Plut., *Pomp.* 54.2; App., B.C. II 19.71–20, 73; 23.84; Cass. Dio XL 46.4–5; 50.3–4; J.P. Borle, *Pompée et la dictature, 55–50 av. J.C.*, ser. „Les Etudes Classiques” 20 (1952), s. 168–180.

⁴ Zwrócili na to uwagę Plutarch (*Pomp.* 55.3–7; *Cat. Min.* 48.4–5), Appian (B.C. II 24.92–94) i Kasjusz Dion (XL 53.2; 55.1–56.3).

charakterze, które miały doprowadzić do osiągnięcia celów niekoniernie zgodnych z prawem i dobrem Republiki.

Antyczni autorzy nawiązywali do tej kwestii, omawiając różne sprawy łączące się z trzecim konsulem Gn. Pompejusza. Najlepiej zostało to zasygnalizowane w biografiach Pompejusza, Katona Młodszego i Cezara napisanych przez Plutarcha⁵. Podobnie w relacjach Appiana czy Kasjusza Diona⁶. Wiele wzmianek, zwłaszcza związanych ze sposobem sprawowania wspomnianego konsulatu przez Pompejusza, znajduje się w napisanej przez Cyce-rona mowie w obronie T. Anniusza Milona i komentarzach do niej⁷. Mniej informacji, ale rzeczowych i bardzo istotnych dla omawianego tu zagadnienia, zawierają: biografia Cezara autorstwa Swetoniusza, przekaz Wellejusza Paterkulusa i periochy Liwiuszowego dzieła⁸.

Problem ujęty w tytule niniejszego artykułu nie był dotąd przedmiotem badań. Jednak niektóre jego aspekty, najczęściej w marginesowym stopniu, siłą rzeczy zostały zasygnalizowane w pracach A.J. Marshalla, N. Rogosza i C. Cambria, nawiązujących do niektórych zagadnień łączących się z trzecim konsulem Gn. Pompejusza⁹, lub w poświęconych mu fragmentach biografii tego potentata, np. autorstwa W. Drumanna i P. Groebe'go, M. Gelzera, J. van Ooteghema, J. Leacha, R. Seagera, P. Greenhalgha, L. Amela Valverde, K. Christa czy M. Dingmanna¹⁰. Podobnie w szerzej zakrojonych opracowaniach różnych badaczy dotyczących wyborów¹¹, związanych z nimi patologii¹²,

⁵ Plut., *Caes.* 28.4–5; *Pomp.* 54.4–56.2; *Cat. Min.* 47.3–48.5.

⁶ App., *B.C.* II 23.84–25.97; Cass. Dio XL 44.2–3; 50.4–56.3.

⁷ Cic., *Mil.* 1–38. Wiadomości uzupełniające dane zawarte w tej mowie mieszczą się w Scholia Bobiensia oraz komentarzach Askoniusza i Gronovianusa. W korespondencji wielkiego mówcy z 52 r. bardzo ogólne informacje o działalności Pompejusza w tym czasie znajdują się zaledwie w trzech listach. Zob.: Cic., *ad fam.* III 1.1; V 18.1–2; VII 2.2–4.

⁸ Suet., *Iul.* 26.1; Vell. Pat. II 47.3–4; Liv., *per.* CVII. Drugorzędne dane o sprawach rozpatrywanych w niniejszym artykule znajdują się także w innych cytowanych tu tekstach źródłowych.

⁹ A.J. Marshall, *The lex Pompeia de provinciis (52 B.C.) and Cicero's Imperium in 51–50 B.C. : Constitutional Aspects*, ANRW, cz. 1, t. 1, ed. H. Temporini, Berlin – New York 1972, s. 887–921; N. Rogosz, *Lex Tribunicia de Caesare absente consule creando*, PH 76 (1985), s. 1–13; C. Cambria, *La „quaestio ex lege Pompeia de vi”*, INDEX 30 (2002), s. 347–381.

¹⁰ W. Drumann, P. Groebe, *Geschichte Roms in seinem Übergange von dem republikanischen zur monarchischen Verfassung*, t. 4, Leipzig 1908, s. 535–536; M. Gelzer, *Pompeius*, München 1949, s. 181–192; J. van Ooteghem, *Pompée le Grand, bâtisseur d'Empire*, Louvain – Namur – Paris 1954, s. 438–467; J. Leach, *Pompey the Great*, London 1978, s. 155–161; R. Seager, *Pompey. A Political Biography*, Berkeley – Los Angeles 1979, s. 142–150; P. Greenhalgh, *Pompey the Republican Prince*, London 1981, s. 81–93; L. Amela Valverde, *Cneo Pompeyo Magno. El defensor de la Republica romana*, Madrid 2003, s. 217–226; K. Christ, *Pompeius. Der Feldherr Roms*, München 2004, s. 130–134; M. Dingmann, *Pompeius Magnus. Machtgrundlagen eines spätrepublikanischen Politikers*, Rahden 2007.

¹¹ Zob. literaturę cyt. w przyp. 1.

¹² H. Kowalski, *Przemoc jako metoda walki wyborczej w Rzymie w okresie schyłku republiki (78–50 r p.n.e.)*, AUMCS, Sect. F, 38/39 (1983/1984), s. 75–91; idem, *Przekupstwa wyborcze w Rzymie w okresie schyłku republiki*, „Rocznik Lubelski” 29–30 (1987–1988), s. 7–16.

sądownictwa¹³, ustroju Republiki¹⁴ czy konfliktów wewnętrznych mających miejsce w ostatnim stuleciu jej dziejów¹⁵.

Po objęciu stanowiska konsula bez kolegi pozycja Pompejusza w państwie uległa wzmocnieniu. Na arenie politycznej wysunął się więc na pierwszy plan i przejął na niej inicjatywę. Zadecydowała o tym nadzwyczajna władza Pompejusza, jego autorytet oraz posiadane przez niego wpływy¹⁶. Nie bez znaczenia były też związane z nim oczekiwania. Poprawy sytuacji w stolicy spodziewano się bowiem przede wszystkim po nim. Senat natomiast i dominujący w nim optymaci byli w tym kontekście postrzegani jedynie jako czynnik wspierający i dopełniający¹⁷. Działania zmierzające do unormowania sytuacji w Rzymie prowadził więc przede wszystkim on. Jeżeli nawet realizowały je różne instytucje, np. trybunały sądowe ścigające odpowiedzialnych za panujący wtedy w Rzymie nieład, to Pompejusz je inicjował oraz kontrolował¹⁸.

W ówczesnej aktywności Pompejusza bardzo wyraźnie zaznaczały się dwa rodzaje działań. Jedne miały uzdrowić sytuację w stolicy¹⁹. Ponieważ

¹³ M.C. Alexander, *Trials in the Late Roman Republic 149 B.C. to 50 B.C.*, Toronto – Buffalo – London 1990, s. 149–160; E.S. Gruen, *The Last Generation of the Roman Republic*, Berkeley – Los Angeles – London 1974, s. 337–350.

¹⁴ F. de Martino, *Storia della costituzione romana*, t. 3, Napoli 1973, s. 181–187; F. Cassola, A. Labruna, *Linee di una storia delle istituzioni repubblicane*, Napoli 1991, s. 359–361.

¹⁵ E. Meyer, *Caesars Monarchie und das Principat des Pompejus*, Stuttgart – Berlin 1922, s. 229–245; J. Dickinson, *Death of a Republic. Politics and Political Thought at Rome 59–44 B.C.*, New York – London 1963, s. 157–164; E. Betti, *La crisi della repubblica e la genesi del principato in Roma*, Roma 1982, s. 369–380. Por. też: K. Bringmann, *Geschichte der römischen Republik*, München 2002, s. 338–340; A. Ziółkowski, *Historia Rzymu*, Poznań 2004, s. 349–350; M. Jaczynowska, M. Pawlak, *Starożytny Rzym*, Warszawa 2008, s. 143; R. Syme, *Revolucja rzymska*, Poznań 2009, s. 39–40.

¹⁶ Zob. w tym kontekście: Cic., *ad fam.* III 1.1; V 18.2; VII 2.2; *Mil.* 23.61; 24.65; 26.70; Liv., *per.* VII; Plut., *Caes.* 28.5; *Cat. Min.* 47.2–3; App., B.C. II 23.84–85; 25.95; Cass. Dio XL 50.4–5; A. Afzelius, *Die politische Bedeutung des jüngeren Cato*, „Classica et Mediaevalia” 4 (1941), s. 177–179; J. Korpanty, *Rozwój politycznej roli jednostki w Republice Rzymskiej i jego odbicie w literaturze*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1971, s. 64. Niektórzy badacze współcześni (np. W. Will, *P. Magnus, Cn. Der Gegner Caesars*, [w:] *Der Neue Pauly*, t. 10, 2001, szp. 104; A. Ziółkowski, op. cit., s. 350; M. Jaczynowska, M. Pawlak, op. cit., s. 143) władzę Pompejusza przyrównują do dyktatury lub określają jako w istocie dyktatorską. Inaczej postrzegają ją R. Syme (op. cit., s. 40).

¹⁷ Świadczyć o tym może mała aktywność senatu i najwybitniejszych optymatów z wyjątkiem Katona, który doradzał Pompejuszowi. Jedynym polem większej aktywności innych senatorów był ich udział w składach sędziowskich orzekających w licznych wtedy procesach. I to zależało jednak od Pompejusza: Cic., *Mil.* 2.4; 5.12–13; 6.14; 8.21–22; 11.31; 24.65; 38.105; Plut., *Pomp.* 56.3; *Cat. Min.* 48.3; App., B.C. II 25.95; Cass. Dio XL 50.5; 52.1. Zob. w tym świetle: A. Afzelius, op. cit., s. 177–179; R. Fehrle, *Cato Uticensis*, Darmstadt 1983, s. 209–214; Por. też: L.A. Burckhardt, *Politische Strategien der Optimaten in der späten römischen Republik*, ser. „Historia Einzelschriften”, z. 57, Stuttgart 1988, s. 156–157.

¹⁸ O tych aspektach aktywności Pompejusza: Cic., *ad fam.* V 18.2; VII 2. 2; *Mil.* 5.12–13; 8.21–22; 38.105; Plut., *Pomp.* 55.4; App., B.C. II 23.87; 24.89; Cass. Dio XL 52.1–3. Por. też: J.M. Connant, op. cit., s. 152 i n.

¹⁹ Było to jego główne zadanie. Szczególnie mocno wyeksponował to Cynceron w mowie wygłoszonej w czasie procesu Milona, patrz zwłaszcza *Mil.* 23.61; 24.65; 26.70.

posiadał on uprawnienia konieczne dla przywrócenia w niej ładu, dla osiągnięcia tego celu nie musiał podejmować posunięć niezgodnych z prawem. Mógł nawet kreować nowe. Miał bowiem inicjatywę ustawodawczą i konieczne do tego wsparcie. Ustawy sprzyjające przywróceniu w stolicy bezpieczeństwa i porządku mógł więc przeforsować bez jakichkolwiek problemów²⁰. W poczynaniach Pompejusza można było jednak również dostrzec działania niezgodne z prawem i racją stanu Republiki. Po uzyskaniu nadzwyczajnej władzy w postaci konsulatu bez kolegi mógł sobie bowiem pozwolić na nieprzestrzeganie prawa oraz zaniedbywanie interesów państwa. Ujawniło się także wtedy jego dążenie do realizacji celów prywatnych²¹.

W działalności Pompejusza dominowały oczywiście posunięcia zgodne z prawem, mające na celu unormowanie sytuacji w stolicy Republiki. Jednak autorzy antycznych tekstów do tego aspektu jego aktywności odnieśli się jakby z pewnym dystansem i o wiążących się z nim inicjatywach informują ogólnie, nie wdając się w szczegóły²². Można więc odnieść wrażenie, iż takich działań Pompejusza nie było wiele, a także iż nie przywiązywał on do nich większej uwagi. Jest to jednak wrażenie mylne. Ponieważ były oczekiwane, rutynowe i nie miały posmaku sensacji, nie wzbudziły wśród owych dziejopisów wielkiego zainteresowania. Wbrew tym wrażeniom, w czasie trzeciego konsulatu Pompejusza były jednak w jego działalności najważniejsze. Było ich też zdecydowanie więcej niż pozostałych²³. Gdyby ich nie podjął i pomyślnie nie zrealizował, inne posunięcia nie byłyby możliwe, gdyż w Rzymie nadal panowałyby chaos i anarchia. Wiadomo zaś, że wraz z upływem czasu sytuacja w stolicy ulegała poprawie, a po kilku miesiącach wróciła do normalnego stanu.

W pierwszej kolejności Pompejusz rozpoczął zwalczanie przybierającej na sile anarchii, szczególnie tych jej przejawów, które miały związek z zaostrażającą się rywalizacją o najwyższe godności i władzę w Republice. Były one bowiem najważniejszą przyczyną kryzysu, w którym się wtedy znalazła. Zadanie to, czyli walkę z anarchią wyborczą, traktował priorytetowo²⁴.

²⁰ Najlepszym tego przykładem było przeprowadzenie przez niego *lex Pompeia de ambitu* i *lex Pompeia de vi*, mimo różnych zastrzeżeń Katona i stronników Cezara: Plut., *Cat. Min.* 48.3; App., *B.C.* II 23.87–24.89.

²¹ Niektóre takie tendencje dobrze wyeksponował w biografii Pompejusza Plutarch: 55.3–56.3. Zob. też: App., *B.C.* II 24.94; Cass. Dio XL 51.1–3; 55.1; 3–4; 56.2–3.

²² Widać to zwłaszcza w przekazach typowo historiograficznych, których autorzy nadmienili o różnych aspektach działalności Pompejusza w 52 r.: Liv., *per.* CVII; Vell. Pat. II 47.3–4; App., *B.C.* II 23.87–24.93; Cass. Dio XL 52.1–53.3. Por. także: Plut., *Pomp.* 55.4; *Cat. Min.* 48.3.

²³ Wnioski te doskonale potwierdzają niektóre wzmianki Wellejusza Paterkulusa (II 47.3), Plutarcha (*Pomp.* 55.7) czy Appiana (*B.C.* II 24.89; 92; 25.95).

²⁴ Zdecydowanie jednoznacznie dał temu wyraz Wellejusz Paterkulus (II 47, 3). Zob. też: Cic., *Mil.* 1.1; 5.12–6.16; 8.21; 24.65–67; Plut., *Pomp.* 55.4; App., *B.C.* II 23.87; 24.89–92. Był to efekt rozpowszechnienia się od dłuższego już czasu różnego rodzaju przestępstw wyborczych. O tym patrz: H. Kowalski, *Organizacja przekupstw wyborczych w Rzymie w okresie schyłku republiki*, [w:] *Antiquitas*, t. 9, red. E. Konik, Wrocław 1983, s. 107–118; idem, *Przemoc...*, s. 75–91; idem, *Przekupstwa wyborcze...*, s. 7–16; A. Lintott, *Electoral Bribery in the Roman Republic*, „Journal of Roman Studies” 80 (1990), szczególnie s. 2–3, 6–11.

W związku z tym starożytni autorzy wyeksponowali w swoich tekstach ściganie przez niego polityków odpowiedzialnych za istniejący wtedy w stolicy nieład. Zwrócili też uwagę na to, że Pompejusz bardzo się w te działania angażował, a dzięki swym staraniom i zabiegom doprowadził do wytoczenia im procesów²⁵. Dbał jednak o sprawiedliwe traktowanie oskarżonych. Nadzorował pracę trybunałów rozpatrujących popełnione nadużycia oraz sądzących poszczególne wykroczenia sądów. Zapewniał im także bezpieczeństwo i możliwość prawidłowego funkcjonowania²⁶. W wielu rozprawach brał osobiście udział, a niektórym trybunałom sądowym przewodniczył. Dzięki temu trybunały i sądy funkcjonowały sprawnie²⁷.

Zwalczanie anarchii wiązało się także z wygaszaniem zaburzeń, gdyż w sprzyjających temu okolicznościach oraz w momentach zaostrzania toczących się w Rzymie rozgrywek politycznych dochodziło do nich na dużą skalę²⁸. Pomyślnie rozwiązanie tego problemu umożliwiłoby przywrócenie w mieście ładu, zwłaszcza na forum publicznym. To zaś bardzo interesowało Pompejusza, gdyż od tego zależała realizacja jego strategicznych celów²⁹. Jak najszybszego i gruntownego rozprawienia się z zaburzeniami oczekiwał również senat, zwłaszcza senatorowie sprzymierzeni z Pompejuszem. Podobnie zwykli mieszkańcy stolicy, dla których walki w mieście także były dokuczliwe³⁰.

Nie może więc dziwić, że w zwalczaniu zaburzeń w Rzymie, w wyniku których wielu jego mieszkańców poniosło szkody, a nawet śmierć, Pompejusz

²⁵ Wielokrotnie i w różnych kontekstach wyeksponował to Cynceron, broniąc Milona: Cic., *Mil.* 1.1; 2.4; 5.12–13; 6.14–16; 8.21–22; 23.61; 24.64–66; 25.67; 26.71; 38.105. Zob.: Vell. Pat. II 47.4; Plut., *Pomp.* 55.4; *Cat. Min.* 48.4; App., B.C. II 23.87; 24.89–92; Cass. Dio XL 53.1–3.

²⁶ Dali temu wyraz: Cynceron (*Mil.* 1,2–3; 2.4; 8.21–22; 24.65–25.67; 26.71), Plutarch (*Pomp.* 55.5; *Cat. Min.* 48.4), Appian (B.C. II 24.93) i Kasjusz Dion (XL 52.1–3; 53.2–3; 55.2).

²⁷ Plut., *Pomp.* 55.4. Por. też w tym świetle: Cic., *Mil.* 8.21–22; 18.47; 23.61; 24.64–67; 38.105; App., B.C. II 24.92. H. Kowalski (*Przekupstwa wyborcze...*, s. 16) wskazuje, że by doprowadzić do skazania oskarżonych, Pompejusz nieraz decydował się na użycie siły zbrojnej.

²⁸ Przykładem były początkowe miesiące 52 r., jeszcze przed wyborem Pompejusza na stanowisko konsula: Cic., *ad fam.* V 18.1; III 1.1; *Mil.* 2.3; 5.12–13; 24.65–67; 26.70; Liv., *per.* CVII; Vell. Pat. II 47.3; Suet., *Iul.* 26.1; Plut., *Caes.* 28.4; *Pomp.* 54.3; *Cat. Min.* 47.1–2; App., B.C. II 20.74–22.83; Cass. Dio XL 48.1–50.4; A.W. Lintott, *Violence in Republican Rome*, Oxford 1968, s. 199–200; T. Łoposzko, *Zaburzenia plebsu miejskiego w Rzymie w latach pięćdziesiątych p.n.e.*, AUMCS, Sect. F, t. 9, Lublin 1954, s. 114–120; idem, *Ruchy plebejskie w Rzymie (Od Grakchów do Cezara)*, Lublin 1982, s. 130–134; idem, *Historia społeczna republikańskiego Rzymu*, Warszawa 1987, s. 306–310; idem, *Problemy społeczne schyłkowej Republiki*, [w:] *Starożytny Rzym we współczesnych badaniach*, red. J. Wolski, T. Kotula, A. Kunisz, Kraków 1994, s. 263–264.

²⁹ Do ich osiągnięcia potrzebne mu były normalnie funkcjonujące instytucje państwowe, zwłaszcza urzędy, które od początku 52 r., z wyjątkiem plebejskich, w wyniku panującej w mieście anarchii (Vell. Pat. II 47.3; Suet., *Iul.* 26.1; Plut., *Caes.* 28.4; *Pomp.* 54.3; *Cat. Min.* 47.1–2; App., B.C. II 20.74–22.83; Cass. Dio XL 46.3; 48.1–50.4) nie były obsadzone.

³⁰ Bardzo dobrze poświadczają to niektóre wypowiedzi czy działania przypisywane ówczesnym czołowym politykom: Vell. Pat. II 47.3; Suet., *Iul.* 26.1; Plut., *Caes.* 28.4; *Pomp.* 54.3–5; *Cat. Min.* 47.1–3. Por. też: App., B.C. II 23.84; Cass. Dio XL 49.5–50.5.

wykazał podobne zaangażowanie. Najlepszym, a zarazem najgłośniejszym tego przykładem było doprowadzenie do osądzenia T. Anniusza Milona, oskarżonego o zamordowanie P. Klodiusza³¹. W rezultacie starań Pompejusza zostało wtedy skazanych wielu przedstawicieli rzymskiej elity. Niektórzy kilkakrotnie, gdyż oskarżono ich o popełnienie przestępstw różnego rodzaju³². W efekcie tych działań sytuacja w mieście dość szybko uległa poprawie.

Po objęciu przez Pompejusza stanowiska konsula bez kolegi od czasu do czasu był też widoczny – już wspomniany – drugi aspekt jego działalności, mianowicie te posunięcia, które z racją stanu Republiki ani z prawem zgodne nie były³³. Od razu wzbudziły więc wielkie zainteresowanie. Wpłynęło na to kilka czynników. Inicjatywy te przeważnie miały posmak sensacji. Świadczyły też, iż postępowanie Pompejusza nie zawsze było takie, jakie być powinno, jakiego po nim oczekiwano³⁴. Rodziły również protesty, ponieważ niektórzy Rzymianie jego posunięciami byli krzywdzeni, a inni traktowani lepiej niż pozostali³⁵. Owe działania dowodziły też, iż publicznym kosztem załatwia swoje prywatne sprawy i zanadto dba o własne interesy. W rezultacie w starożytnych źródłach o owych poczynaniach Pompejusza jest znacznie więcej konkretnych wzmianek niż o sygnalizowanych już posunięciach zgodnych z prawem i racją stanu Republiki³⁶. W dodatku piszący o nich autorzy zwykle nie omawiali ich razem, lecz relacjonowali poszczególne przypadki takich nagannych praktyk³⁷. Mimo że owych nieprawidłowości w trakcie urzędowania Pompejusza nie było wiele, są nam znane dobrze. Obszerniejsze i liczniejsze wzmianki o nich sprawiają wrażenie, iż zdarzały się częściej niż

³¹ Cic., *ad fam.* V 18.2; VII 2.2; Liv., *per.* CVII; Vell. Pat. II 47.4; App., *B.C.* II 24.89; Cass. Dio XI 53.1–55.1. Szerzej o procesie Milona: Cic., *Mil.* 1–38; Ascon. p. 30–56 (Clark); Schol. Bob. p. 111–125 (Stangl); Schol. Gronov. p. 322–323 (Stangl); K. Kumaniecki, *Literatura rzymska. Okres cyceroński*, Warszawa 1977, s. 270–273; idem, *Cycon i jego współcześni*, Warszawa 1989, s. 342–344; M.C. Alexander, *op. cit.*, s. 151–152.

³² Ich imiona wymieniają Appian (*B.C.* II 24.89–92) i Kasjusz Dion (XL 53.1–3; 54.1; 55.1). Por. również: Cic., *ad fam.* V 18, 2; Liv., *per.* CVII, Vell. Pat. II 47.4; Plut., *Pomp.* 55.6; *Cat. Min.* 48.4–5. O ich procesach patrz: M. C. Alexander, *op. cit.*, s. 149–160. Ocenę owych działań Pompejusza patrz: H. Kowalski, *Przemoc...*, s. 91.

³³ Spowodowane one były różnymi zobowiązaniami Pompejusza wobec sojuszników, przyjaciół czy powinowatych oraz jego dążeniami do załatwienia niecierpiących zwłoki spraw prywatnych.

³⁴ Po powierzeniu Pompejuszowi stanowiska konsula bez kolegi liczono, iż skupi się on na unormowaniu sytuacji w stolicy. W tym bowiem celu wybrano go na wspomniany urząd. Zob. w tym kontekście teksty źródłowe cyt. w przyp. 1.

³⁵ Modelowym przykładem traktowania przez Pompejusza tych pierwszych była jego postawa wobec P. Plaucjusza Hypseusza (Plut., *Pomp.* 55.6; Cass. Dio XL 53.1), tych drugich – wobec Kw. Scypiona czy Plankusa Byrsy (Plut., *Pomp.* 55.4–6; *Cat. Min.* 48.4; App., *B.C.* II 24.93–94; Cass. Dio XL 51.2–3; 53.2; 55.1–4).

³⁶ Zob. np. sposób ujęcia obydwu rodzajów aktywności Pompejusza w przekazach: Plutarcha (*Pomp.* 55.3–56.2), Appiana (*B.C.* II 23.87–25.96) czy Kasjusza Diona (XL 50.5–56.3).

³⁷ Por. np. sposób omawiania spraw: Kw. Scypiona (Plut., *Pomp.* 55.4–5; App., *B.C.* II 24.93–94; Cass. Dio XL 51.2–3; 53.2), Milona (Cic., *Mil.* 1–38; Cass. Dio XL 53.2; 54.1–4), Plankusa Byrsy (Plut., *Pomp.* 55.5–6; *Cat. Min.* 48.4; Cass. Dio XL 55.1–4) czy Hypseusza (Plut., *Pomp.* 55.6; Cass. Dio XL 53.1).

te jego inicjatywy, wobec których współcześni mu Rzymianie nie mieli żadnych zastrzeżeń³⁸.

Autorzy tekstów źródłowych zwrócili uwagę na różne działania Pompejusza, które współcześni mu Rzymianie oceniali negatywnie. Zarzucali mu m.in., iż nie zawsze troszczył się o dobro publiczne, tak jak należało. Wielu było zdania, że sprawując państwowy urząd zaniedbywał sprawy stolicy, a w pierwszej kolejności załatwiał prywatne³⁹. Oskarżenia te były spowodowane wydarzeniami, do których doszło bezpośrednio po przybyciu Pompejusza do Rzymu, tuż po jego wyborze na stanowisko konsula bez kolegi. W pierwszej kolejności zajął się wtedy swoim ślubem⁴⁰. Ponieważ od pewnego czasu był wdowcem, interesował się Kornelią, córką Kw. Cecyliusza Metellusa Piusa Scypiona Nazyki, młodą wdową po P. Krassusie, synu triumwira, który w czerwcu 53 r. razem z ojcem zginął pod Carrhae⁴¹. Miała ona wiele zalet, zabiegał więc o jej rękę. Starania te zakończyły się pomyślnie, gdyż również dla niej, a zwłaszcza jej ojca, małżeństwo z Pompejuszem było nie lada sukcesem. Doszło więc do ślubu, któremu towarzyszyły wspaniałe uroczystości⁴². Stały się one jednak przyczyną krytyki Pompejusza od razu po objęciu przez niego urzędu. Inicjując ją zwracano też uwagę na to, iż ową zaszczytną godność otrzymał tylko dlatego, że miasto było w tragicznym położeniu, a powierzono mu ją po to, by je poprawił⁴³.

Zarzucano również Pompejuszowi ustanawianie praw oraz wprowadzanie w życie zarządzeń obejmujących czasy minione. Plutarch np. nadmienił, iż chciał on ustanowić nowe kary za popełnione dawniej przestępstwa⁴⁴. Kolidowało to jednak z obowiązującymi ustawami. Z tego powodu zamiar ten spotkał się z natychmiastowym sprzeciwem M. Porcjusza Katona. Wskazał on, że nie można karać na mocy prawa, które nie istniało w momencie popełnienia przestępstwa. Z tego powodu odradzał Pompejuszowi wprowadzenie tego pomysłu w życie⁴⁵. W tym przypadku posłuchał on Katona,

³⁸ Przykładem mogą być procesy Milona czy Plankusa, w czasie których dochodziło do różnych nieprawidłowości, gdyż znane nam lepiej niż procesy innych rzymskich polityków. Te ostatnie bowiem są słabo znane, zachowały się o nich zaledwie lakoniczne wzmianki. Wiadomo nam tylko, iż miały miejsce, a oskarżeni arystokraci zostali skazani. Zob. pod tym kątem: App., *B.C.* II 24.89–93; Cass. Dio XL 53.1–3.

³⁹ Bardzo wymownie ujął tę kwestię Plutarch w biografii Pompejusza (*Pomp.* 55.3).

⁴⁰ Ibidem, 55.1.

⁴¹ Ibidem; *Crass.* 25–31. Wdowcem Pompejusz był od 54 r., od czasu śmierci Julii, swej poprzedniej żony: Suet., *Iul.* 26.1; Plut., *Caes.* 23.4; App., *B.C.* II 19.68; Cass. Dio XXXIX 64; XL 44.2; J. Carcopino, *Jules César*, Paris 1968, s. 289–290; R. Seager, op. cit., s. 138–139.

⁴² Plutarch: *Pomp.* 55.1–3. O podłożu i okolicznościach małżeństwa Pompejusza z Kornelią: M. Gelzer, op. cit., s. 189; J. van Ooteghem, *Pompée...*, s. 456; P. Grenhalgh, op. cit., s. 88. Por także: H.P. Collins, *Decline and Fall of Pompey the Great*, „Greece and Rome” 22 (1953), s. 104; J. van Ooteghem, *Les Caecilii Metelli de la République*, Bruxelles 1967, s. 303.

⁴³ Plut., *Pomp.* 55.3.

⁴⁴ Ibidem, *Cat. Min.* 48.3.

⁴⁵ Ibidem. Szerzej o postawie Katona wobec ówczesnych inicjatyw Pompejusza: A Afzelius, op. cit., s. 177–179; J.M. Conant, op. cit., s. 150–154; R. Fehrle, op. cit., s. 210–214.

jednak całkowicie swojego zamiaru się nie wyrzekł. Przeworsował bowiem podobny projekt. Zamierzając skutecznie zwalczać anarchię w mieście, przeprowadził *lex Pompeia de vi* i *lex Pompeia de ambitu*⁴⁶. Z informacji Appiana wiemy, iż w projekcie drugiej z tych ustaw zawarł pomysł, by nadużywanie władzy, czyli w tym wypadku stosowanie przekupstw, można było ścigać od czasu jego pierwszego konsulatu, a więc od 70 r.⁴⁷ Nie odstąpił od tego, mimo że budziło to wiele zastrzeżeń. Stronnicy Cezara np. uważali, że Pompejusz doprowadził do ustanowienia owych praw po to, by uderzyć w ich mocodawcę, a zarazem swego byłego teścia oraz innych polityków, którzy stali się niewygodni⁴⁸. Wskazywano również, iż Pompejusz miał uzdrowić sytuację w państwie, a nie rozliczać rywali i przeciwników za czyny popełnione dawno temu, w zupełnie innej sytuacji⁴⁹.

Kolejne potknięcia Pompejusza były jeszcze lepiej uchwytnie nawet przez tych Rzymian, którzy polityką się nie parali. Przygotowując sądy do ścigania przekupstw i przemocy panoszącej się w życiu publicznym, dostosował do związanych z tym potrzeb obowiązującą w nich procedurę. Zniósł m.in. zwyczaj wygłaszania mów pochwalnych na korzyść oskarżonych⁵⁰. Jednakże gdy pod koniec roku, po złożeniu urzędu trybuna ludowego, przed sądem został postawiony powiązany z nim T. Munacjusz Plankus Byrsa, napisał dla niego mowę pochwalną i przysłał ją do sądu, nie zważając na to, że na początku swego konsulatu zwyczaj ten zlikwidował. Gdy Katon zaprotestował przeciw temu, został wykluczony z grona sędziów⁵¹. Ostatecznie przychylność Pompejusza nic Plankusowi nie dała, sędziowie bowiem wbrew potężnemu protektorowi oskarżonego, wydali, ku wstydom Pompejusza, wyrok skazujący⁵².

Dwuznaczna postawa Pompejusza, szczególnie nieprzestrzeganie własnych zarządzeń, wzbudziło wiele nieprzychylnych mu komentarzy⁵³. Reak-

⁴⁶ O *lex Pompeia de vi*: Cic., *Mil.* 6.15; 26.70; 29.79; Ascon. p. 36 (Clark); App., *B.C.* II 23.87–24.89; Schol. Bob. p. 112 (Stangl); Schol. Gron. p. 323 (Stangl). O *lex Pompeia de ambitu*: Cic., *ad Att.* X 4.8; XIII 49.1; Ascon. 36 Clark; Plut., *Cat. Min.* 48.3; Tac., *Dial.* 38; App., *B.C.* II 23.87–24.89; T.R.S. Broughton, op. cit., t. 2, s. 234; G. Rotondi, *Leges publicae populi Romani*, Hildesheim 1962, s. 410–411. Zob. też: H. Kowalski, *Przekupstwa wyborcze...*, s. 16; C. Cambria, op. cit., s. 347–381.

⁴⁷ Wniosek taki wynika z zestawienia danych znajdujących się w dwóch fragmentach relacji tego autora. Por. App., *B.C.* II 23.87; 25.96. Podobną sugestię zamieszcza w swoim dziele T.R.S. Broughton, op. cit., t. 2, s. 234.

⁴⁸ Ich protesty i niezadowolone wyeksponował w swym dziele Appian, *B.C.* II 23.88.

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ Autorzy szerzej omawiający ówczesne procesy łączące się ze zwalczaniem anarchii wyborczej przez Pompejusza, np. Plutarch i Kasjusz Dion, wyraźnie to jego posunięcie zaakcentowali: Plut., *Pomp.* 55.5; *Cat. Min.* 48.4; Cass. Dio XL 52.2.

⁵¹ Plut., *Pomp.* 55.5–6; *Cat. Min.* 48.4–5; Cass. Dio XL 55.1–2.

⁵² Cic., *ad fam.* VII 2.2; Plut., *Pomp.* 55.6; *Cat. Min.* 48.5; Cass. Dio XL 55.2–3. Podstawowe informacje o procesie tego trybuna ludowego z 52 r. patrz: M.C. Alexander, op. cit., s. 159–160. Zob. też: K. Kumaniecki, *Literatura...*, s. 274; idem, *Cyceron...*, s. 345; P.J.J. Vanderbroeck, *Popular Leadership and Collective Behavior in the Late Roman Republic (ca. 80–50 B.C.)*, Amsterdam 1987, s. 204–205.

⁵³ Zob. w tym kontekście: Plut., *Pomp.* 55.5; *Cat. Min.* 48.4; Cass. Dio XL 55.2.

cje te nie powinny dziwić, gdyż wcześniej, w czasie innych procesów, również dał się poznać jako polityk budzący zastrzeżenia. Autorzy antycznych tekstów źródłowych zwrócili uwagę na szereg nagannych zachowań czy posunięć Pompejusza w ich trakcie. Dostrzeżono np., że sędziowie orzekali wyroki tak, by mu się przypodobać⁵⁴. Nie dochodziłoby do tego, gdyby dał im do zrozumienia, iż nie będzie tego tolerował. Można nawet zaryzykować tezę, iż takie zachowania sędziów mu odpowiadały⁵⁵. Pompejusza oskarżano także o wykorzystywanie swej pozycji do wywierania nacisków na sędziów⁵⁶. Prawdopodobnie dochodziło do tego, gdy zachodziła obawa, że ferowane przez nich wyroki nie będą zgodne z jego oczekiwaniami. Klasycznym przykładem tego typu praktyk było oddziaływanie na skład sędziowski w czasie procesu Milona, gdyż w jego trakcie Pompejusz wywierał presję, by go skazano⁵⁷. W rezultacie pojawiły się opinie, że proces ten nie był uczciwy, a wyrok skazujący Milona na wygnanie – sprawiedliwy. Cynceron np. sugerował, iż skazanie Milona było wynikiem starań Pompejusza oraz efektem dążeń sędziów do przypodobania mu się. Pojawiła się też opinia, że o skazaniu Milona zadecydowały także te tendencje, a nie tylko popełnione przez niego przestępstwa⁵⁸.

Pompejusza atakowano również za to, że folgował przyjaciółom, sojusznikom politycznym czy krewnym, jeżeli popełnili wykroczenia, w następstwie których musieli stanąć przed sądem⁵⁹. Dla nich zdarzało mu się być łagodniejszym niż dla innych. Najlepiej uchwytnym przykładem takich zachowań była sytuacja, gdy oskarżony został jego teść i późniejszy partner na urządzie konsula – Kw. Scypion⁶⁰. Z rodzinnych i politycznych względów Pompejusz nie dopuścił wówczas do rozpoczęcia procesu. Na wieść o pozwaniu swego powinowatego ubrał się w szatę oskarżonych. Za jego przykładem poszło wielu sędziów⁶¹. Wielu mających orzekać w tej sprawie urobił także korzystnie dla Scypiona. Wskutek tego oskarżyciel, gdy w dodatku zobaczył Scypio-

⁵⁴ Bardzo mocno zaakcentował to w swoich listach Cynceron: *ad fam.* V 18.2; por. też: *ad fam.* VII 2.2–3 oraz Vell. Pat. II 47.4; Plut., *Pomp.* 55.4–5; *Cat. Min.* 48.4; App., *B.C.* II 24.93–94; Cass. Dio XL 53.2; 55.1–3.

⁵⁵ Lepiej znane przypadki takich zachowań sędziów (np. w czasie procesów Milona, Hypseusza czy po oskarżeniu Kw. Scypiona, teścia Pompejusza) wskazują, iż przyjmowali oni odpowiadające Pompejuszowi postawy i ferowali dogodne dla niego wyroki, gdy sądzono powiązanych z nim polityków. Wyjątkiem od tej reguły był proces Plankusa Byrsy.

⁵⁶ Wzmianki piętnujące Pompejusza w tym kontekście zamieścił w swoich listach Cynceron. Zob.: Cic., *ad fam.* V 18.2; VII 2.2–3. Por. też: Vell. Pat. II 47.4; Plut., *Pomp.* 55.4–5; App., *B.C.* II 24.94; Cass. Dio XL 51.2–3; 53.2; 55.1; 3.

⁵⁷ Zob. w tym świetle: Cic., *ad fam.* V 18.2; VII 2.2; Vell. Pat. II 47.4; J. Leach, op. cit., s. 157–158; R. Seager, op. cit., s. 145–146. Obszerniejsze informacje o procesie Milona patrz w tekstach źródłowych i literaturze cyt. w przyp. 31.

⁵⁸ Cic., *ad fam.* V 18.2; Vell. Pat. II 47.4.

⁵⁹ W biografii Katona ten aspekt działalności Pompejusza wyeksponował Plutarch: *Cat. Min.* 48.4.

⁶⁰ Nadmienili o tym: Plutarch (*Pomp.* 55.4), Appian (*B.C.* II 24.93–94; 25.95) i Kasjusz Dion (Xl 51.2–3; 53.1–2).

⁶¹ App., *B.C.* II 24.94.

na w bardzo dobrej komitywie z mającymi go sędzić sędziami, wycofał swój pozew⁶².

Pompejusza krytykowano również za niegodne zachowanie i pogardliwe traktowanie niektórych petentów, nie wyłączając arystokratów. Przytrafiło się to P. Plaucjuszowi Hypseuszowi, jednemu z kandydatów do konsulatu na 52 r., oskarżonemu o przekupywanie wyborców. Gdy udał się do domu Pompejusza prosić go o względy, spotkał się z wyjątkową pogardą, mimo że uczynił to kłęcząc⁶³.

Pod adresem Pompejusza wysuwano również zarzuty innej natury, nie związane bezpośrednio z porządkowaniem sytuacji w stolicy. Dotyczyły one rozgrywek między czołowymi rzymskimi politykami. Nie można więc wykluczyć, że nie budziły tak wielkiego zainteresowania, jak działania związane z toczącymi się wtedy procesami, ani nie miały tak szerokiego oddźwięku jak poprzednie jego potknięcia.

Do tych błędów Pompejusza m.in. należy zaliczyć jego dwuznaczne zachowanie wobec Cezara. Gdy bowiem jego zwolennicy zasugerowali, by drugi raz powierzono mu konsulatu lub przedłużono namiestnictwo, Pompejusz miał stwierdzić, że jest w posiadaniu listu Cezara, w którym prosił on o skrócenie mu czasu zarządzania prowincjami, a także o zwolnienie z dowództwa nad stacjonującą w nich armią⁶⁴. Z owych dziwnych wyjaśnień wynikało, że Cezar zabiegał o odebranie mu funkcji, które decydowały o jego znaczeniu na arenie publicznej. Pompejusz również twierdził, iż Cezar chciał tego, by móc starać się o drugi konsulatu w czasie nieobecności w Rzymie⁶⁵. To akurat było zgodne z jego życzeniami. Do tego jednak nie było konieczne pozbawianie go prowincji i wojska, gdyż wiadomo, że chciał zabiegać o drugi konsulatu w czasie nieobecności w stolicy dlatego, by przedwcześnie nie rezygnować z zarządu prowincjami galijskimi ani z dowództwa nad armią⁶⁶. Stanowisko zajęte w tej sprawie przez Pompejusza było więc postrzegane zdecydowanie negatywnie, zaś on sam dwuznacznie. Chluby mu to nie przyniosło, gdyż jego intrygi świadczyły, że nie chciał dopuścić do zrównania pozycji Cezara ze swoją. Dlatego z jednej strony udawał jego przyjaciela, a z drugiej robił

⁶² Plut., *Pomp.* 55.4; J. Leach, op. cit., s. 158.

⁶³ Dość obszernie i przede wszystkim wymownie wspominał o tym Plutarch: *Pomp.* 55.6. Por. też: App., *B.C.* II 24.90; Cass. Dio XL 53.1; R. Seager, op. cit., s. 147.

⁶⁴ Plut., *Pomp.* 56.1–2. Zob. również: Suet., *Iul.* 26.1.

⁶⁵ Plut., *Pomp.* 56.2.

⁶⁶ Bardzo wyraźnie dają to do zrozumienia: Swetoiusz (*Iul.* 26.1), Plutarch (*Caes.* 29.1), Appian (*B.C.* II 25.96–7) i Kasjusz Dion (XL 44.3). Było to konieczne, gdyż optymaci byli do Cezara nastawieni wrogo: Suet., *Iul.* 24.3; 26.1; 28.2; Plut., *Caes.* 29.1; *Pomp.* 56.3; *Cat. Min.* 51; App., *B.C.* II 25.95; 97; Cass. Dio XL 50.5; 60.1. Katon zaś publicznie zapowiadał, że gdy Cezar straci status osoby publicznej, oskarży go przed sądem: Suet., *Iul.* 29.3. Por. też: Caes., *Bell. civ.* I 9.2; 32.3; Plut., *Cat. Min.* 49. Zob. w tym kontekście: A. Afzelius, op. cit., s. 179 i n; R. Fehrle, op. cit., s. 214 i n.

wszystko, by jego położenie skomplikować. Celem owych wyrachowanych kombinacji była zaś realizacja prywatnych ambicji Pompejusza zmierzającego do zdominowania rzymskiej sceny politycznej⁶⁷. Efektem mogły jednak być nowe konflikty wewnętrzne, ponieważ Cezar należał do grona najpotężniejszych Rzymian. Potrafił też zadbać o skuteczną ochronę swych interesów. W tym sensie owe poczynania Pompejusza nie były też zgodne z racją stanu.

Z tymi posunięciami wiele wspólnego miało kolejne jego potknięcie. Chcąc doprecyzować tryb starania się o urzędy państwowe, Pompejusz przeprowadził ustawę postanawiającą, iż ubiegający się o nie kandydaci w czasie wyborów muszą być obecni w Rzymie⁶⁸. Jednak niedługo później pod naciskiem stronników Cezara zgodził się na przeforsowanie przez trybunów ludowych, a być może nawet ich do tego zachęcał, *lex tribunicia de Caesare consule absente creando* zezwalającej mu na zabieganie o drugi konsulat w czasie nieobecności w stolicy⁶⁹. Kasjusz Dion zasugerował nawet, iż by usunąć sprzeczność między tymi ustawami, do swojej polecił dopisać uwagę, że „wolno to czynić jedynie tym, którym zezwoli się na to imiennie i bezpośrednio”⁷⁰. Według Swetoniusza było to również naruszenie obowiązujących wtedy przepisów, ponieważ owa ustawa Pompejusza była już uchwalona, a jej tekst odlany na spizowej tablicy spoczywał w skarbcu⁷¹. Biograf ten sugerował także, że Pompejusz wspomnianą tu ustawę trybunów ludowych unieważnił⁷². Skoro tak, to nie może dziwić fakt, iż jego poczynania spotkały się z ostrymi protestami. Były bowiem nie tylko dwuznaczne, ale i niewiele miały wspólnego z racją stanu i poszanowaniem prawa. Wątpliwości budziła też ich prawomocność⁷³.

Nie mniejszy sprzeciw i oburzenie wzbudziły inne niekonsekwencje Pompejusza. Mając na uwadze złagodzenie rywalizacji o najwyższe urzędy i wyeliminowanie nadużyć, przeforsował kolejną ustawę, postanawiającą, iż politycy piastujący w Rzymie urzędy uprawniające do objęcia namiestnictwa prowincji nie powinni otrzymywać ich zarządu przed upływem pięciu lat od

⁶⁷ Por. w tym świetle: Plut., *Pomp.* 56.1–2; App., B.C. II 25.95; Cass. Dio XL 44.2–3.

⁶⁸ Cass. Dio XL 56.1. Zob. też: Cic., *ad Att.* VII 1.4; 3.4; VIII 3.3; *ad fam.* VI 6.5; *Phil.* II 24; Caes., *Bell. civ.* I 32.3; III 82.5; Suet., *Iul.* 28.2–3; Flor. II 13.16–17. Podstawowe dane o *lex Pompeia de iure magistratuum* patrz: T.R.S. Broughton, op. cit., t. 2, s. 234; G. Rotondi, op. cit., s. 411.

⁶⁹ O owej ustawie patrz: Cic., *ad Att.* VII 1.4; 3.4; 6.2; *ad fam.* VI 6.5; VIII 3.3; XVI 12.3; *Phil.* II 24; Caes., *Bell. civ.* I 9.2; 32.3; Liv., *per.* CVII; Suet., *Iul.* 26.1–2; 28.2–3; Plut., *Pomp.* 56.2; App., B.C. II 25.96; Flor. II 13.16; Cass. Dio XL 51.1–2; T.R.S. Broughton, op. cit., t. 2, s. 236; G. Rotondi, op. cit., s. 412. Zob. też: G. Niccolini, *I fasti dei tribuni della plebe*, Milano 1934, s. 320–321; J.M. Connant, op. cit., s. 153–154; L. Thommen, *Das Volkstribunat der späten römischen Republik*, ser. „Historia Einzelschriften”, z. 59, Stuttgart 1989, s. 104; L. Amela Valverde, op. cit., s. 223. Szerzej o wiążących się z nią kwestiach: N. Rogosz, op. cit., s. 1–13.

⁷⁰ Cass. Dio XL 56.3. (tłum. W. Madyda)

⁷¹ Suet., *Iul.* 28.3.

⁷² Ibidem 28.2.

⁷³ Ibidem; Plut., *Pomp.* 55.7–56.2; Cass. Dio XL 56.2.

złożenia owych godności⁷⁴. Mimo tego w czasie sprawowania omawianego tu trzeciego konsulatu senat uchwalił przedłużenie Pompejuszowi namiestnictwa w prowincjach hiszpańskich oraz powierzył mu dwa dodatkowe legiony⁷⁵. Według Appiana doszło do tego, ponieważ senat był wtedy Pompejuszowi wdzięczny za przywrócenie w Rzymie ładu⁷⁶. W innym miejscu swojej relacji autor ten zamieścił równie wymowną uwagę. Stwierdził mianowicie, iż w 52 r. i później senat był Pompejuszowi „najzupelniej oddany”⁷⁷. Jeszcze wyrażniej napisał o tym Kasjusz Dion. Jego zdaniem Pompejusz sprawił, iż przedłużono mu namiestnictwo w prowincjach hiszpańskich o pięć lat⁷⁸. W innym zaś fragmencie swego tekstu nadmienił, iż Pompejusz „bez skrupułów wziął sobie Hiszpanię na dalsze pięć lat”⁷⁹. Według Plutarcha Pompejuszowi miano wtedy przedłużyć zarząd owych prowincji jedynie o cztery lata. Jednocześnie jednak zezwolono mu na pobieranie ze skarbu państwa 1000 talentów rocznie na utrzymanie stacjonującej w prowincjach hiszpańskich armii⁸⁰. Stawiało to Pompejusza w jeszcze gorszym świetle. Dla Rzymian było bowiem oczywiste, iż piastowany w 52 r. trzeci konsulat oraz wiążącą się z nim nadzwyczajną władzę wykorzystywał on nie tylko do porządkowania sytuacji w stolicy. W nie mniejszym stopniu posiadane wtedy uprawnienia wyzyskał do wzmocnienia swojej pozycji w państwie oraz zabezpieczenia się przed ewentualnymi próbami jej podważenia w najbliższych latach.

Z niektórymi z tych zarzutów można dyskutować, ponieważ wydają się przesadzone i niesprawiedliwe. Być może zostały postawione przez jego przeciwników i rywali, miały bowiem typowo polityczny podtekst i charakter. Jest również możliwe, że wynikały z niezrozumienia ówczesnej sytuacji, a powodem ich sformułowania było oczekiwanie na bardzo szybką poprawę sytuacji w stolicy, doznany w tym kontekście zawód czy inne jeszcze powody⁸¹. Jest jednak faktem, iż większość omówionych tu, a mających negatyw-

⁷⁴ Ibidem 56, 1. Por. też: XL 30.1; 46.2: Caes., *Bell. civ.* I 85.9. O *lex Pompeia de provinciis* patrz: T.R.S. Broughton, op. cit., t. 2, s. 234; G. Rotondi, op. cit., s. 411–412; L. Amela Valverde, op. cit., s. 224. Zob. również: A.J. Marshall, op. cit., s. 887–921.

⁷⁵ Plut., *Pomp.* 55.7; Caes. 28.5; App., *B.C.* II 24.92; Cass. Dio XL 56.2; A.E.R. Boak, *The Extraordinary Commands from 80 to 48 B.C.: A Study in the Origins of the Principate*, „American Historical Review” 24 (1918), s. 20; P. Stein, op. cit., s. 55; J.P.V.D. Balsdon, *Consular Provinces under the Late Republic*, „Journal of Roman Studies” 29 (1939), s. 173; G. Rotondi, op. cit., s. 409; L. Thommen, op. cit., s. 102; K.M. Girardet, *Imperium und provinciae des Pompeius seit 67 v. Chr.*, „Cahiers du Centre G. Glotz”, 3 (1992), s. 187.

⁷⁶ App., *B.C.* II 24.92.

⁷⁷ Ibidem 25.95 (tłum. L. Piotrowicz).

⁷⁸ Cass. Dio XL 44.2.

⁷⁹ Ibidem 50.2 (tłum. W. Madyda).

⁸⁰ Plut., *Pomp.* 55.7; Caes. 28.5; P. Stein, op. cit., s. 55.

⁸¹ Doskonałym przykładem chybionego zarzutu wysuniętego przez starożytnych przeciwko Pompejuszowi był wyekspozowany w jego biografii przez Plutarcha fakt urzędzenia bezpośrednio po powrocie do Rzymu ślubu z Kornelią oraz zorganizowania towarzyszących mu uroczystości weselnych (*Pomp.* 55.3). Jest bowiem oczywiste, że małżeństwo Pompejusza z córką

ny wydzźwięk działań Pompejusza nie tylko została dostrzeżona i odpowiednio oceniona. Miały one jeszcze inną niepożądaną cechę – naraziły Pompejusza na wstyd oraz osłabienie autorytetu⁸².

W 52 r. w działalności Pompejusza wyraźnie widoczne były dwa aspekty: pozytywny i negatywny. Nie można go więc postrzegać wyłącznie jako polityka, który wówczas zasłużył się wyprowadzeniem Republiki z kryzysu. Podobnie jak inni sprawujący władzę był bowiem uwikłany w różne układy i zależności, powodujące, iż nie zawsze mógł postępować zgodnie z prawem i racją stanu. Niekiedy musiał je pomijać ze względu na konieczność zrewanżowania się związanym z nim Rzymianom za wcześniejsze poparcie czy oddane mu usługi.

Summary

The author of this article discusses Gn. Pompeius's activity during his third consulate, held in 52 B.C, which he was entrusted with in order to overcome the wave of crisis that had been growing gradually from 54 in the Roman Republic. Two aspects of this issue are presented within this analysis. The first one includes the efforts related to fulfilling the mission Pompeius was commissioned. These efforts, which were in accordance with Roman national interest and the contemporary laws, were to normalize the situation in the capital. The second one, however, concerns the endeavours of Pompeius aiming at accomplishing his private plans, not always in conformity with the national interest and law and order. Due to the character of the latter type of Pompeius's activity, the controversies related to it and the aiming at presenting clearly both the essence and the entirety of the policy carried out by this outstanding Roman, this matter is treated with particular attention by the author. Apart from that, the circumstances in which he served as consul were extremely complex and resulted from various relations and arrangements he was entangled in at that time, as well as his own ambitions. Therefore, Pompeius's policy of that time can be assessed diligently only when perceived in the above clarified context.

Kw. Scypiona było również gwarancją trwałości przymierza z optymatami, gdyż ów arystokrata był jednym z ich ważniejszych reprezentantów. O nim patrz: F. Münzer, *Q. Caecilius Metellus Pius Scipio*, RE 99, Hlb. 5, Stuttgart 1897, szp. 1224–1228; J. van Ooteghem, *Les Caecilii Metelli de la République*, Bruxelles 1967, s. 298–327; J.S. Richardson, *The Triumph of Metellus Scipio and the Dramatic Date of Varro*, RR 3, „Classical Quarterly” 33 (1983), s. 456–460; F.X. Ryan, *The Birth – Dates of Domitius and Scipio*, „Ancient History Bulletin” 11 (1997), s. 89–93.

⁸² Uwagę tę należy odnieść do wszystkich (poza wspomnianym tu ślubem) niezgodnych z racją stanu czy prawem działań Pompejusza, chociaż z jego punktu widzenia bez wątplenia były one uzasadnione.